

УДК 321.01

**АПАРАТ УПРАВЛІННЯ ЯК ОЗНАКА
ДЕРЖАВИ В ПРОЦЕСІ ВІРТУАЛІЗАЦІЇ**
**GOVERNMENT AS A FEATURE OF THE STATE
IN THE PROCESS OF VIRTUALIZATION**

Потерейко О. О.,

аспірантка кафедри теорії та історії політичної
науки, Львівський національний університет
ім. Івана Франка (Львів, Україна),
e-mail: orysia_potereiko@ukr.net, ORCID:
<https://orcid.org/0000-0002-7659-6934>

Potereiko O. O.,

post-graduate student of the Department of
Theory and History of Political Science Ivan Franko
National University of Lviv (Lviv, Ukraine),
e-mail: orysia_potereiko@ukr.net, ORCID:
<https://orcid.org/0000-0002-7659-6934>

Проаналізовано відносини уряду та громадян в умовах процесів віртуалізації, глобалізації. Зазначається, що процес віртуалізації уряду супроводжується низкою тенденцій: поширення інформаційних та комунікативних технологій, перетворення їх на доступні.

Ключові слова: віртуалізація держави, апарат управління, електронний уряд, віртуалізація, глобалізація.

It is analyzed the relations between government and citizens in the conditions of virtualization, globalization processes. It is alleged that the process of virtualization of the government is accompanied by a number of trends: the spread of information and communication technologies, turning them into accessible and the presence of trends that are closed from the processes of globalization.

Keywords: virtualization of the state, electronic government, virtualization, globalization.

Постановка проблеми. Розгортання новітніх інформаційно-комунікативних технологій, розвиток віртуального простору спричинили появу умов, за яких традиційне уявлення про державу, її форму та зміст розглядається на принципово нових засадах. Це явище зумовило виникнення нової проблеми: збереження актуальних сьогодні надбань попередніх епох розвитку доктрини про державу. Відтак, нашим завданням є аналіз впливу глобалізації, віртуалізації на базові ознаки держави, зокрема, на апарат її управління, найперше – виконавчу владу. Комплексні дослідження впливу віртуалізації на державу, у тому числі, на апарат її управління, трансформацію виконавчої влади є нечисельні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи розвитку інформаційного суспільства, запровадження електронного уряду, електронної демократії були проаналізовані в роботах зарубіжних учених З. Баумана, У. Бека та ін.

Різні підходи до інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів влади та впровадження системи електронного уряду в державне управління обґрунтовуються окремими українськими дослідниками: О. Голобуцький, Г. Почепцов, С. Чукут, М. Демкова та ін.

Виклад основного матеріалу. Наявність дієздатного уряду – третя ознака держави, що передбачена в Конвенції Монтевідео.

При цьому, вочевидь, ідеться, що цей уряд здатен встановлювати правила та гарантувати їх дотримання на території, що вважається державною. Також варто наголосити, що на цій території уряд вважається легітимним, а джерелом легітимності виступає постійне населення держави. Фактично, йдеться про суверенітет у тій частині поняття, що передбачає здійснення влади на своїй території.

Визначаючи необхідність уряду, наділеного легітимною владою, проаналізуємо, які тенденції змінюють класичне уявлення про процес управління.

Перше, на що варто звернути увагу, це процес «ослаблення держави». За усталеними підходами, державні інститути повинні застосовувати примус, захищаючи своїх громадян і з їхнього дозволу. Проте, в умовах глобалізації очевидно стає тенденція до ослаблення держави. Причиною і наслідком цього можна вважати той факт, що ознак політичної суб'єктності набувають бюрократи, партії та навіть поодинокі громадяни. При цьому, така тенденція не свідчить про настання кризи в суспільстві, радше, навпаки, про її розвиток, вважає, зокрема, У. Бек. «Так, здавна і з різних сторін критикували втрату значення парламенту як центру раціонального формування волі. Рішення, які згідно з конституцією, належать до парламентської компетенції і компетенції окремого депутата, як стверджують, все більше і більше приймаються, по-перше, керівництвом фракцій (і ширше – партійним апаратом), а, по-друге, державною бюрократією. Ця втрата парламентської функції часто тлумачиться як неминучий наслідок все більшого ускладнення відносин в сучасних індустріальних суспільствах. Критичні спостерігачі кажуть про закладене в самому принципі представництва прогресуюче відокремлення апарату державної влади від волі громадян» [2] – зазначає вчений у своїй праці «Суспільство ризику. На шляху до іншого модерну».

Продовжуючи думку, У. Бек зазначає, що неспроможність, а успішність політики призвела до втрати державою інтервенційної влади і до розмивання місця політики. «Можна навіть сказати, що успішніша в цьому столітті була боротьба за політичні права, що успішніше ці права реалізовувалися і наповнювалися життям, то наполегливіше піддавався сумніву примат політичної системи і тим фіктивнішим водночас ставало проголошене зосередження рішень в верхах політико-парламентської системи» [2] – пише У. Бек, продовжуючи, що в результаті такого перетворення поняття, основи і інструменти політики (і неполітики) стають нечіткими, відкритими і вимагають історично нового визначення. «Демократизація в цьому сенсі призводить до того, що політика ніби сама позбавляє себе влади та місця» [2], – доходить висновку вчений.

На його думку, як тільки демократія здобуває трохи більше можливостей і перемог, це породжує

дедалі нові масштаби і прагнення, які за умов розширення демократії змушують настрій громадян змінитися, вони стають незадоволеними «застоем» та «авторитарним характером» встановлених відносин. В такому сенсі «успішна» політика в демократії може призвести до того, що інститути політичної системи втрачуть вагу, позбудуться своєї суті. «Тобто, розвинена демократія, в якій громадяни усвідомлюють свої права і наповнюють їх життям, вимагає іншого розуміння політики та інших політичних інститутів, ніж суспільство, яке перебуває на шляху до неї» [2] – констатує вчений. Він акцентує на тому, що демократія – це процес, який постійно змінює середовища та спосіб взаємодії між представниками політичної системи. За умов домінування принципу правової держави її інститути та принцип монополії на застосування насильства повинні все більше розчинятися у принципі слідування загальнолюдським цінностям та етиці космополітизму.

Так, причиною «ослаблення держави» У. Бек вважає перемоги демократії, слідування правам людини. Але, водночас, відзначимо, що нині у світі – криза демократії, що засвідчує падіння рейтингів більшості держав у різноманітних індексах демократії.

З. Бауман «виснаження влади» вбачає пересудом у тому, що держава втратила здатність примушувати людей працювати – здатність здійснювати дії; вона більше не може визначати, що треба зробити, хто повинен зробити певні дії. У відповідь на це держава «ховає» центри прийняття своїх рішень, і громадяни повинні діяти на власний розсуд. «Наші переживання подібні на відчуття авіапасажирів, які високо в небі виявили, що каюта пілота порожня» [1, с. 144], – пише З. Бауман.

Вчений акцентує на іншу тенденцію в сучасній політиці – приховуванні тих, хто насправді приймає рішення. Так, З. Бауман цитує Г. Деборда: «Центр управління тепер прихований: його ніколи не займають відомі лідери або ясна ідеологія» [1, с. 144]. У науковий дискурс із публіцистики сьогодні інтегрується поняття «ляльководи», яке засвідчує зростання неформальної деструктивної інституціоналізації сучасної політики, рішення у якій дедалі частіше приймаються латентно.

Це розмивання центрів прийняття рішення зумовлено економічними законами вигідності. З. Бауман пояснює це у такий спосіб: уряд, присвятивши себе зростанню добробуту своїх виборців, не має іншого вибору, окрім благодати і лестити, а не примушувати, щоб заманити капітали на свою територію і, коли йому це вдається, перекопати будувати тут багатопверхові офіси, а не залишатися в орендованих на одну ніч готельних номерах. І це можна зробити або спробувати зробити (якщо використовувати поширений політичний жаргон ери вільної торгівлі), «створюючи кращі умови для вільного підприємництва» що означає пристосування політичної гри до правил «вільного підприємництва». Тобто, по-перше, влада повинна відмовитися від можливості у всякий спосіб обмежити підприємництво, щоб не обмежувати

привілеї капіталу. І, по-друге, зазначив З. Бауман, уряд змусив себе утримуватися від всяких дій, які можуть створити враження, що територія, політично керована урядом, недружня до традицій, очікувань і всіх майбутніх підприємств капіталу, що глобально мислять і глобально діють або менш дружна до них, ніж країни, керовані найближчими сусідами [1, с. 163].

На практиці все це означає зниження податків, зменшення формальностей у веденні бізнесу, гнучкий ринок робочої сили (тут мається на увазі переведення в Інтернет частини операцій, що сприяє фріланстерству). Вимога до держав створювати «інвестиційно привабливе середовище» диктує залежність урядів від капіталу, який, на відміну від першого, вже цілком втратив прив'язку до конкретної території. «Як це не парадоксально, уряди можуть сподіватися утримати капітал на місці, тільки усуваючи всі обгрунтовані сумніви в тому, що він вільний переміщатися – негайно або без попередження» [1, с. 163], – зазначає З. Бауман.

В інформаційному просторі та за умов поширення електронних засобів масової інформації, розпорошення ідеї авторитету та носія влади з'являються простір для розвитку дискурсу влади.

Серед основних причин послаблення держави в сучасний період, можна вважати постійне розширення комплексу прав людини, урядову залежність від позатериторіального капіталу та технологічний розвиток, що і стає об'єктом та інструментом політичного регулювання, відкриваючи шлях для формування електронної демократії та медіа-демократії.

Інтенсивне використання інформаційно-комунікативних технологій (далі – ІКТ), повальне освоєння мережі Інтернет, розвиток інформаційної інфраструктури стало основою запровадження електронного уряду – нової моделі державного управління, характерологічними ознаками якої є інтерактивна взаємодія держави та громадян за допомогою мережі Інтернет. Українські дослідники П. Почепцов та С. Чукут зазначають: «Е-уряд – це адаптація державного управління до нових вимог суспільного розвитку, яка включає і безпосередньо послуги, які надає держава (тобто органи державної влади та місцевого самоврядування) своїм громадянам, і інтерактивну взаємодію між ними, завдяки підтримці та впровадженню системи зворотного зв'язку (громадянин – уряд – громадянин, та навпаки) за допомогою сучасних інформаційних і комунікативних технологій» [9, с. 405].

У європейській практиці впровадження системи електронного уряду вимагає переосмислення багатьох процесів. Необхідно оцінити існуючі засоби застосування ІКТ у державне управління і знайти дієвіші і ефективніші. Вплив електронного уряду поширюється на всі аспекти діяльності органів влади, включаючи прийом телефонних дзвінків, обробку звичайних інформаційних запитів, надання послуг, співпрацю із неурядовими організаціями, взаємодію з громадянами.

Так, федеральне управління з координації і консультативної допомоги в галузі використання ІТ у федеральних установах Німеччини визначає електронний уряд як реалізацію бізнес-процесів державного управління в електронному середовищі [4]. На думку німецьких фахівців, електронний уряд повинен бути «обернений обличчям» до громадян, підприємств і органів управління. Особливо це стосується в частині послуг, що надаються громадянам і організаціям в електронному вигляді.

І. Коліушко та М. Демкова у своїх роботах визначають, що серед інститутів та елементів функціонування і розвитку інформаційного суспільства важливе місце відводиться саме електронному урядуванню [8, с. 10], яке можна визначити як ефективну технологію, яка спрощує та полегшує спілкування громадян, бізнес-структур і органів влади на будь-яких рівнях і в усіх сферах.

Застосування технологій електронного урядування принципово змінює атмосферу взаємодії держави і громадян. Кожен отримує можливість відстежувати події в діяльності органів влади, знати про їх плани роботи, безпосередньо вступати у взаємодію з ними без черг і зайвої бюрократії. Так, І. Клименко та К. Линьов визначають, що електронне урядування – «...це автоматизація роботи з документами, із заявами громадян, довідками, ліцензіями, іншими актами, які легалізують певну діяльність особи» [6, с. 181].

E-government передбачає автоматизацію або комп'ютеризацію всіх прийнятих паперових процедур, які зумовлюють нові стилі керівництва, нові способи обговорення та прийняття стратегічних рішень, нові способи ведення справ, нові способи донесення думок громадян та громад, а також нові способи організації і надання інформації. Існує багато визначень e-government: від використання ІТ для вільного пересування інформації з метою подолання фізичних кордонів традиційного паперу до використання технології для підвищення доступності надання державних послуг для громадян, ділових партнерів і співробітників. Тобто, електронний уряд – це загальна концепція, що стосується ефективного використання урядом інформаційних технологій і сучасних комунікацій через різні інформаційні служби.

Більшість урядів уже застосовують електронний уряд для створення чіткого бачення цілей уряду; щоб громадяни могли взаємодіяти з державою швидше; для надання суспільних послуг та перетворення їх на більш ефективні; а також для того, щоб забезпечити цілісний обіг інформації між державними установами. Модель електронного уряду – це сукупність етапів (від базових до прогресивних), що визначає зрілість електронного уряду як e-порталу.

При цьому Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) більшою мірою зачіпає питання управління, і меншою мірою – питання технологій («E-government is more

about government than about «e») . Це означає, що уряди повинні використовувати механізми і можливості інформаційного суспільства для того, щоб робота органів державного управління максимально відповідала потребам громадян, а ця вимога «уявляє» уряд сучасної держави в інформаційному просторі.

При цьому e-government – не просто використання Інтернету в роботі органів влади. Прозорість структур державного управління, яка є метою концепції e-government, не досягається лише підключенням до мережі Інтернет або створенням інформаційного web-сайту. Он-лайн доступ є обов'язковим елементом e-government, проте це вимагає ще й суттєвішої перебудови традиційних форм функціонування уряду, він вимагає прозорості управління, можливості здійснювати моніторинг, контроль над виконавчою владою, прийнятими рішеннями тощо. Взагалі електронний уряд прийнято вважати основою для національних стратегій, спрямованих на досягнення управлінської досконалості на основі використання Інтернет-технологій.

Так, дотримання принципів електронного уряду та електронного урядування не означає чогось конкретного, це радше як відповіді на виклики XXI століття, у якому розвиваються процеси медіатизації та глобалізації, розпорошення авторитетів.

Але, крім ознаки, про яку вже було вказано вище (доступ до урядової інформації з боку громадян, на підставі якої формується громадська думка та твориться легітимність), електронний уряд надає владі іншу перевагу. В результаті дотримання принципів електронного уряду, тобто, занурюючись в інформаційний простір, держава зберігає здатність спостерігати та контролювати громадян в цьому просторі, що донедавна був поставлений за межі її юрисдикції. Так держава може не закривати очі на процеси становлення нових авторитетів та «купування» (послугуючись термінологією З. Баумана) ідентичностей. Саме електронний уряд стає необхідним в умовах розмивання кордонів та знищення відстаней, адже, потрапивши до віртуальності, держава може не втрачати контроль з тими її громадянами, що проживають за межами її визначеної території.

Тобто, аналізуючи процеси запровадження електронного уряду, потрібно розуміти подвійну суть цього процесу: він вигідний громадянам, що не втрачають свого керівництва «з поля зору», і він вигідний уряду, що в результаті процесів віртуалізації своїх органів влади зберігає змогу контролювати своїх громадян.

Інформаційний простір стає полем, в якому розгортається дискурс влади. Проте він повинен зважати та той факт, що інформаційний простір – це сфера панування публічного. Публічність становить собою загальний суспільний медіум рефлексії, який реєструє нездоланість кордонів і мотивів.

Взявши на озброєння таке визначення, можна дійти висновку, що віртуалізація держави означає

домінування сфери публічного над політичним і тими сторонами політики, які прийнято вважати таємним. Адже потрапивши у простір рефлексій (щодо творення ідентичностей, державної політики, економічних залежностей), політики вже не можуть ігнорувати тенденції, присутні в громадській думці. Поміщаючи в кіберпростір свою владу, політики повинні постійно відстоювати своє право на владу, адже саме тут домінування кожного суб'єкта постійно піддається сумніву і перебуває за крок від того, щоб його замінив інший, вправніший авторитет.

Отже, ми проаналізували процеси віртуалізації державного уряду. Зазначимо: процеси віртуалізації зумовлені переміщенням капіталу та залежністю від нього місцевих урядів, розпорощенням авторитетів, технологічним розвитком та «перемогою» демократії, коли основним орієнтиром розвитку держави визнаються права та свободи людини. У. Бек зазначив, що держава стала заручником «прав людини», які вимагають все менше обмежень і все більше свободи. А технологічний розвиток як причина та наслідок віртуалізації держави полягає у двоякому процесі. З одного боку, ці технології стають об'єктом державного регулювання та легітимації, з іншого боку, власне технології стають новим інструментом здійснення політики – як з боку громадян (у вигляді електронного голосування, моніторингу за прийнятими рішеннями тощо), так і з боку самого уряду, що, «занурившись» в інформаційний простір, зберігає зв'язок зі своїми громадянами. Громадяни отримують нові механізми контролю та кооперації, навіть нові можливості висловити свою політичну волю, проте стикаються з необхідністю розрізняти пропаганду від справжніх новин, справжнього лідера громадської думки від тролів і ботів, а також приватне від публічного. З одного боку, в інформаційному просторі домінує сфера публічності, сфера верховенства суспільної рефлексії, а не приватного інтересу, з іншого боку – держава та її органи управління навчилися функціонувати в кіберпросторі, який з самого початку мав стати альтернативою класичній національній державі.

Отже, в результаті дослідження процесів віртуалізації органів державної влади, ми дійшли висновків:

– віртуалізація органів управління зумовлена переміщенням капіталу, поширенням інформаційно-комунікативних технологій;

– уряд, і громадяни, як суб'єкти влади «занурюються» в інформаційний простір, де отримують змогу виразити свою волю, що через сферу публічності може корегувати та змінювати політичну ситуацію;

– в інформаційному просторі державна влада повинна постійно боротися за свою владу з численними іншими авторитетами. Небезпеки для влади в межах кіберпростору мають нематеріальний характер. Вони диктують необхідність стежити за інформаційними потоками, не допускаючи власної дискредитації. Інший тип

небезпек пов'язаний з підривом віри у державу та пропагандою терористичних дій, вербуванням до рядів терористичних організацій, діяльність яких виходить за межі національних кордонів.

Список використаних джерел

1. Бауман, З., 2001. 'Текущая современность', СПб: Питер.
2. Бек, У. 'Общество риска. На пути к другому модерну'. URL: http://www.libma.ru/kulturologija/obshestvo_riska_na_puti_k_drugomu_modernu/p1.php.
3. Голобуцький, О. 'Політика в Інформаційному суспільстві'. URL: <http://golob.narod.ru/politicis.html>.
4. Гріднев, В. 'Архивное: про термин «электронное правительство» – подборка определений'. URL: <http://www.gridnev.info/?p=64#more-64>.
5. Желюк, Т., 2006. 'Организаційно-правові основи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади з використанням інформаційної системи «Електронний уряд»', *Наука молода*, 6, 135–139.
6. Клименко, І., 2006. 'Технології електронного урядування', Київ: *Центр сприяння інституційному розвитку державної служби*, 192.
7. Клімушин, П., 2011. 'Інформаційні системи та інформаційні технології в економіці', Харків: *ХарРІ НАДУ «Магістр»*, 448.
8. Коліушко, І., 2004. 'Електронне урядування – шлях до ефективності та прозорості державного управління', Київ: *Бібліотека інформаційного суспільства*, 138–143.
9. Почепцов, Г., Чукут, С., 2006. 'Інформаційна політика', Київ, 663.

References

1. Bauman, Z., 2001. 'Tekuchaya sovremennost (Fluid modernity)', SPb: Piter.
2. Bek, U. 'Obschestvo riska. Na puti k drugomu modernu (Risk Society. On the way to another modernity)'. URL: http://www.libma.ru/kulturologija/obshestvo_riska_na_puti_k_drugomu_modernu/p1.php.
3. Golobutskiy, O. 'Politika v Informatsionnomu suspilstvi (Policy in the Information Society)'. URL: <http://golob.narod.ru/politicis.html>.
4. Gridnev, V. 'Arhivnoe: pro termin «elektronnoe pravitelstvo» – podborka opredeleniy (Archival: the term «e-government» is a collection of definitions)'. URL: <http://www.gridnev.info/?p=64#more-64>.
5. Zhelyuk, T., 2006. 'Organizatsiyno-pravovi osnovi nadannya administrativnih poslug organami vikonavchoyi vladi z vikoristannyam Informatsiynoyi sistemi «Elektronniy uryad» (Organizational and legal bases of provision of administrative services by executive authorities using the information system «Electronic Government»)', *Nauka moloda*, 6, 135–139.
6. Klimenko, I., 2006. 'Tehnologiyi elektronnoho uryaduvannya (E-government technologies)', Kiyiv: *Tsentr spriyannya Institutsiynomu rozvitku derzhavnoyi sluzhbi*, 192.
7. Klimushin, P., 2011. 'Informatsiyni sistemi ta Informatsiyni tehnologiyi v ekonomitsi (Information systems and information technologies in the economy)', Harkiv: *HarRI NADU «Magistr»*, 448.
8. Kolushko, I., 2004. 'Elektronne uryaduvannya – shlyah do effektivnosti ta prozorosti derzhavnogo upravlinnya (Electronic Governance – The Way to Efficiency and Transparency of Public Administration)', Kiyiv: *Biblioteka Informatsiynogo suspilstva*, 138–143.
9. Pochepstov, G., Chukut, S., 2006. 'Informatsiyna politika (Information policy)', Kiyiv, 663.

* * *